

Laczkó Krisztina, *A magyar névmási rendszer – nyelvtan és funkció*

Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2006. 107 lap

1. Ebben a viszonylag vékony, de nagyon sok információt tartalmazó kötetben LACZKÓ KRISZTINA összefoglalja a könyv kiadása előtti időszakhoz kapcsolódó saját névmási kutatásainak eredményeit, valamint bemutatja a magyar névmásokkal, illetve névmási rendszerrel kapcsolatosan a szakirodalomban felvetődött eddigi elgondolásokat, kérdéseket. A problémák és az ezekkel kapcsolatos egyes nézőpontok bemutatásában és értékelésében mindenütt érvényesül a szerző objektivitása, alaposága, kritikai szemlélete. A szövegben világosan elválnak azok a részek, ahol a szerző saját megfontolásaival vagy javaslataival járul hozzá ezeknek a kérdéseknek a megoldásához.

A kötet hiánypótló munka, mivel a hagyományos nyelvtan a korábbi szakirodalomból számos megállapítást nélkül vett át, hogy ezeket kritikai vizsgálatnak vetette volna alá, míg a formális nyelvészet csak részlegesen foglalkozott a névmások problematikájával, a funkcionális nyelvészetben pedig magyar anyagokon még éppen csak elindult a kutatás. LACZKÓ KRISZTINA a bevezetésben ez utóbbi keretben jelzi továbblépési szándékát – könyve tehát egy időszak kutatási eredményeinek összefoglalása és egyben kiindulás is a további kutatások számára. (Azóta már a szerző jóvoltából funkcionális kognitív keretben valóban újabb eredmények születtek a mutató névmási deixis kapcsán – lásd: LACZKÓ KRISZTINA, A mutató névmási deixisről. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LADÁNYI MÁRIA szerk., Tanulmá-

nyok a funkcionális nyelvészet köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai Kiadó, Bp. 2008. 309–47.)

A kötet rendkívül hasznos összefoglalás mind a névmásokkal kapcsolatos formai összefüggések, mind az általuk betöltött funkciók szempontjából. Ahogyan arra a szerző figyelmeztet, a leírás természetesen „egyik nézőpontból sem tekinthető teljesnek” (i. m. 8), de mindenképpen fontos kiindulás – nemcsak főiskolai és egyetemi hallgatóknak, hanem oktatóknak és a témával foglalkozó kutatóknak is.

2. A könyv szerkezetileg három részből áll. Első, rövid fejezetében a névmásokat, illetve a velük kapcsolatos problémákat a magyar szakirodalom tükrében mutatja be a szerző, majd a névmásokkal kapcsolatos megállapításokat két átfogóbb, több alfejezetből álló részben tekinti át – a második részben a nyelvtani megközelítés, a harmadik részben pedig a funkcionális megközelítés oldaláról.

Az első rész a magyar nyelvtudomány-történeti előzmények tömör összefoglalása után nagyobb részben a Magyar grammatika (KESZLER BORBÁLA szerk., Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000.), kisebb részben a formális megközelítésmód (főként KENESEI ISTVÁN, Szófajok. In: KIEFER FERENC szerk., Magyar nyelv. Akadémiai Kiadó, Bp. 2006.) felfogását mutatja be, a névmásoknak a szófaji rendszerben való helyét, valamint osztályozási lehetőségeit középpontba állítva. A névmásokkal kapcsolatos egyik központi problémát, szófajiságuk kérdését (azaz hogy a névmások csoportját önálló szófajnak tarthatjuk-e) ebben a fejezetben veti fel a szerző, de részletesen majd csak a második rész harmadik fejezetében tárgyalja. Bár LACZKÓ KRISZTINA a Magyar grammatika megközelítésmódját veszi alapul (amelyben a névmási fejezetet KUGLER NÓRÁVAL közösen írták), sikerül rámutatnia azokra a (névmások funkcionalitásával kapcsolatos) pontokra, ahol saját hozzájárulásával vitte tovább a kutatást (pl. a deiktikus és a forikus referencia mellett a halmazreferencia fogalma kapcsán), és új megfigyeléseket is tesz (több helyütt rámutat például arra, hogy a prototípuselmélet hasznosításával bizonyos kategorizációs problémák feloldhatóvá válnának).

A nyelvtani megközelítést tartalmazó rész első három fejezete az előző részben felvetett szófajiság kérdését tárgyalja. Ezek közül az első két fejezet elvi jelentőségű: a szó, illetve a szófaj fogalmának körüljárását végzi el ezekben a szerző, majd a harmadik fejezetben – a névmási helyettesítés kategóriáján és a névmások szintaktikai és morfológiai viselkedésén keresztül – jut el a névmások szófaji értékének vizsgálatához. A szerző rámutat, hogy „a tárgyan értelmezett névmási helyettesítés nagyon sokrétű és komplex, egyes névmásfajtákként nagy eltéréseket mutathat” (i. m. 20–1). Részletesen bemutatja az egyes névmásfajtákat a helyettesítés szemszögéből, majd arra a következtetésre jut, hogy amennyiben szemantikai-funkcionális kategóriaként ragadjuk meg a helyettesítést, az nem visz közelebb a névmások szófaji értékének megállapításához. Ehelyett a paradigmatis helyettesítés (a mondatrész-szerep) fogalmával kell operálni, ez pedig átvezet a névmások szintaktikai viselkedésének a vizsgálatához.

Első megközelítésben úgy tűnik, hogy formális alapon a névmások nem tekinthetők önálló szóosztálynak, csak a megfelelő alapszófajok szemantikai-funkcionális alosztályát alkotják. LACZKÓ KRISZTINÁNAK azonban sikerül néhány olyan újabb grammatikai kritériumot bevonnia, amelyek alapján a névmások önálló szófaj voltát igazolni tudja. (A szerző itt nagyon okosan használja fel KENESEI ISTVÁN eljárását, akinek a számnévi kategóriát további kritériumok bevonásának segítségével sikerült elkülönítenie a melléknévi kategóriá-

tól.) A szerző egyrészt a bővíthetőség szintaktikai kritériumát, másrészt két morfológiai kritériumot von be annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy végül is önálló szófajnak tekinthetők-e a névmások vagy sem. Rendkívül részletes vizsgálatokon keresztül arra a végkövetkeztetésre jut, hogy „a névmások nem bővíthetők, vagyis nem lehetnek vonzatok régensei, sem szabad bővítmények alaptagjai” (i. m. 42), illetve megmutatja, hogy a névmások nem vesznek részt sem produktív szóösszetételei folyamatokban, sem termékeny képzés alapszavai nem lehetnek. Ezt a három kritériumot egészíti ki azzal a sajátossággal, hogy a névmási kategória zárt osztályt alkot. LACZKÓ KRISZTINA fontos megállapítása, hogy „ezek a kritériumok következményei a szóosztály sajátos szemantikai jellemzőjének, vagyis annak, hogy a konceptualizáció szempontjából az alapszófajokhoz képest részleges jelentéssel rendelkeznek, s így képesek arra, hogy alapvetően szövegteni/pragmatikai funkciókat lássanak el, amelyek közül kiemelkedik a deixis, a koreferencia, valamint a kvantorszerep (vagy logikai operátori szerep)” (i. m. 47).

A fenti funkciókat a könyv harmadik nagy része tárgyalja, de ezt megelőzi a második rész negyedik fejezete, az egyes névmásfajták részletes bemutatása, amely a Magyar grammatika névmásfejezetén alapul (KUGLER NÓRA – LACZKÓ KRISZTINA, A névmások. In: KESZLER BORBÁLA szerk., Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. 158–72). Ez a rész sok példával, világos, táblázatos összefoglalások segítségével, nagy részletességgel mutatja be az egyes névmásfajták csoportjait, ezek morfológiai viselkedését, esetleges ragozási paradigmáit, szintaktikai viselkedését, valamint részben használatát is. Ezért óhatatlanul van némi átfedés a harmadik résszel, amely a névmások funkcionálása kapcsán tér ki a korábban a második részben esetleg már tárgyalt kérdésekre is. (A második és a harmadik rész közötti szoros kapcsolat miatt a tematikusan érintkező fejezetekben talán erőteljesebben lehetett volna élni a kölcsönös utalások rendszerével. Hasonlóképpen célszerű lett volna egységesíteni a könyv különböző részeiben használt, főként latin eredetű terminológia írásmódját, mivel ez nem következetes.)

A harmadik egységben tehát a névmások funkcionális megközelítéséről olvashatunk. A funkcionális megközelítésmóddal kapcsolatban fontos, hogy „a névmási jelentés és funkció általánosságban pragmatikai/szövegteni keretben ragadható meg” (i. m. 72). Ugyanakkor bizonyára valami félreértés következtében került bele a szövegbe, hogy „... a forma a funkcionális szemléletben nem lényeges tényező”, hiszen ebben a megközelítésben éppen a forma és a funkció kapcsolatáról van szó. A deixisről és a koreferenciáról szóló rész példanyaga gazdag, a deixistípusokat és a koreferenciával kapcsolatos kérdéseket a szerző jól áttekinthető módon és részletesen mutatja be, így a szövegteni és diskurzuselemzési kurzusok hasznos olvasmánya lehet. A felhasznált pragmatikai, illetve funkcionális kognitív nyelvészeti fogalmak (pl. semleges kiindulópon, elsődleges figura) viszont több magyarázatot igényeltek volna, ha a szerző a könyvet nem csak a szoros értelemben vett szakmának szánta. A halmazreferencia a deixisnél és a koreferenciánál jóval összefogottabban jelenik meg, de a kifejtés itt is követhető. A funkcionális fejezet táblázatos zárása informatív ugyan, de szerencsésebb lett volna szöveges értelmezéssel együtt közölni.

LACZKÓ KRISZTINA kötete egy bonyolult kérdéskör több szempontú megközelítéséből adódó olyan összefoglalás, amely megmutatja a névmásokkal kapcsolatban felmerülő problémákat, értékeli a korábbiakban ezekkel kapcsolatban megszületett elgondolásokat, és saját megoldási javaslatokat is ad azokra a jelenségekre, amelyeket a szakirodalom nem tárgyal vagy nem egyértelműen ítél meg. A könyv harmadik része a funkcionális megközelítésmód

alkalmazási lehetőségeinek bemutatásával nemcsak a szerzőnek jelenthet új kiindulópontot, hanem a további kutatás számára is ösztönző lehet.

A könyv tipográfiaiailag nagyon jól van tagolva, ami segíti a befogadást. Ez időnként nagyon hasznos is az olvasónak, mivel – ahogyan arról már szó esett – ez az egyébként kis terjedelmű könyv információban nagyon gazdag (a szakirodalmi összefoglalókat tekintve néhol kifejezetten tömény), így megértése helyenként némi szellemi erőfeszítést igényel. Ezt a munkát azonban érdemes vállalni, mert cserébe árnyalt képet kapunk a névmási szóosztályt érintő számos kérdéstről.

LADÁNYI MÁRIA